

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Överklagande av hovrättsdom – ocker, grovt brott

Klagande

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Målsägande

ES

Ombud och målsägandebiträde: Advokaten MM

Motpart

BK

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten SF

Överklagade avgörandet

Hovrättens över Skåne och Blekinge dom den 28 augusti 2012 i mål B 11-12

Yrkande

Jag yrkar att Högsta domstolen med ändring av hovrättens dom dömer BK för ocker, grovt brott, och bestämmer påföljden till fängelse.

Jag justerar gärningsbeskrivningen genom att i tredje stycket första meningen efter ”oförstånd” lägga till ”eller beroende ställning”.

Domarna i målet m.m.

Åtalet

BK åtalades för ocker, grovt brott, enligt följande gärningspåstående.

Målsäganden, född 1949, lider sedan 1970-talet av en allvarlig psykisk sjukdom som hon vårdats för på psykiatriska kliniker vid olika tillfällen. Enligt behandlande läkare har sjukdomen medfört en störning av realitetsuppfattning, omdöme och förmåga till överblick, planering och ställningstagande till ekonomiska frågor och andra viktiga ställningstagande.

BK har den 24 augusti 2009 förmått målsäganden att för henne utfärda och underteckna en fullmakt att användas tills vidare i Swedbank.

BK har inom Kristianstads kommun under tiden den 19 oktober till den 11 november 2009, för att bereda sig orättmätig vinning, utnyttjat målsägandens oförstånd och på olika sätt förmått henne att utge gåvor om sammanlagt cirka 2 082 000 kr enligt följande:

1. Den 19 oktober 2009 har målsäganden genom gåva överlåtit 400 aktier i Telia och 154 obligationer till ett värde av sammanlagt cirka 627 000 kr.
2. Den 29 oktober 2009 för BK via internet över 800 000 kr från målsäganden konto till hennes eget konto.
3. Den 11 november 2009 överlåter målsäganden genom gåva fastigheten Dagslåndan 6 i Kristianstad. Fastighetens taxeringsvärde 2009 uppgick till 655 000 kr.

Brottet är att bedöma som grovt med hänsyn till beloppen.

Utredningen i målet

Av utredningen framgår att BK och ES är systrar. ES var gift med LS som avled den 8 november 2008 (det står felaktigt 2011 i tingsrättens dom). Efter hans död uppgick ESs förmögenhet till över två miljoner kronor. Under tiden LS levde tog han ansvaret för makarnas ekonomi.

I samband med LSs död aktualiserades frågan om god man för ES. Av ett läkarintyg utfärdat av en överläkare i psykiatri av den 6 november 2008 framgår bl.a. att ES lider av en psykisk sjukdom som stör verklighetsuppfattningen, omdömet och förmågan till överblick, planering och ställningstagande till bl.a. ekonomiska frågor. Det framgår även att sjukdomen är allvarlig och nedsätter i hög grad förmågan att ta vård om sig, sin egendom och sin ekonomi samt att den uppträder i skov som inte alltid kan förutses. Någon god man förordnades aldrig bl.a. eftersom BK åtog sig att ta hand om ES. Den 3 juni 2010 utsågs en förvaltare för ES med uppdraget att bevaka hennes rätt och förvalta hennes egendom.

Tingsrätten

BK vitsordade att hon tagit emot den aktuella egendomen från ES. Hon bestred dock ansvar för brott och anförde att ES var vid gott förstånd och fullt medveten om sina handlingar när gåvorna och överföringen gjordes och att

denna vid den tiden inte led av en allvarlig psykisk störning. Transaktionerna syftade till att skydda ES från andra släktingars påtryckningar att ge dem pengar. De överförda medlen användes till uppförandet av ett hus, där avsikten var att BK och ES skulle bo tillsammans. BK har i vart fall saknat uppsåt till att ES varit oförståndig.

Tingsrätten, som dömde BK för ocker, grovt brott, och bestämde påföljden till villkorlig dom och dagsböter, uttalar i sina domskäl bl.a. följande.

Sammanfattningsvis har ES under 2009 haft en allvarlig psykisk sjukdom som kraftigt satt ned hennes förmåga att ta tillvara sina ekonomiska intressen. MO har i sitt förhör uttalat att hon är tämligen säker på att ES inte förstår konsekvenserna av juridiska ställningstaganden. Tingsrätten bedömer att ES under 2009 – liksom både tidigare och senare – haft en så bristande omdömesförmåga att hon i augusti – november 2009 handlat i oförstånd när hon skänkt bort sin egendom till BK.

Tingsrätten fann vidare att BK måste ha insett att ES under den aktuella tiden haft en sådan nedsatt omdömesförmåga att hon handlat oförståndigt i ockerbestämmelsens mening. Vidare fann tingsrätten att de 800 000 kronorna förts över från ESs konto efter att BK hade påverkat ES att muntligen skänka pengarna till henne. Tingsrätten fann även att det var styrkt att BK tagit initiativ till även de övriga rättshandlingarna och att hon på så sätt förmått ES till dessa.

Hovrättens dom

Åklagaren yrkade att BK skulle dömas till fängelse. BK yrkade att åtalet skulle ogillas.

Hovrättens majoritet ogillade åtalet. En lagfaren ledamot och en nämndeman var skiljaktiga och fann åtalet styrkt. Den lagfarne ledamoten ville bestämma påföljden till fängelse 1 år och sex månader.

Av hovrättens domskäl framgår bl.a. att hovrätten inte ansåg det styrkt att BK tagit initiativet till annat än överföringen av de 800 000 kronorna; de andra gåvorna hade enligt hovrätten skett på ESs initiativ.

Angående frågan om ES handlade i oförstånd uttalade hovrätten i sina domskäl bl.a. följande.

Gåvorna kan emellertid i sig synas tala för att ES är oförståndig. Hennes önskan att förfoga över sina tillgångar så att det av henne och tidigare avlidna maken gjorda förordnandet om efterarv inte till någon del skulle kunna verkställas utan tillgångarna i stället tillföras hennes släktingar kan dock i sig vara förståelig. ESs motiv att undandra vissa arvingar egendom liksom att hindra oönskade transaktioner under skov i sjukdomen är inte heller oförnuftiga. Det som gör att rättshandlingarna kan uppfattas som anmärkningsvärda är att de förväntade

motprestationerna från BK – såsom att hon skulle tillhandahålla ES boende och omsorg – inte är rättsligt säkerställda. Tyngden av åtagandet på ett mänskligt plan och systrar emellan är dock svår att bedöma.

Rättshandlingarna är alltså i sig inte så oförnuftiga och främmande att de bevisar att ES handlade i oförstånd. När MOs och ABs uppgifter ställs mot varandra är det inte utrett att ES vid tiden för rättshandlingarna hade ett skov. MOs uppgifter är inte heller tillräckliga för att ensamma eller i förening med vad som följer av rättshandlingarnas innehåll ställa utom rimligt tvivel att ES handlade i oförstånd.

Grunderna för min inställning

Rättslig reglering m.m.

Av 9 kap 5 § brottsbalken framgår att den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte skall utgå, döms för ocker till böter eller fängelse i högst två år. Är brottet grovt döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Av kommentaren till lagrummet framgår att med uttrycket ”oförstånd” avses bristande omdömesförmåga i allmänhet eller beträffande sådana affärer som är aktuella (Brottsbalken – en kommentar på Internet, 9 kap. 5 §).

I NJA 1981 s. 817 ogillades åtalet avseende ocker. Åklagaren yrkade ansvar mot A för ocker bestående i att A utnyttjat B:s oförstånd genom att ta emot viss egendom som gåva av denne. Eftersom åklagaren inte gjort gällande att den tilltalade förmått eller påverkat målsäganden att ge honom en gåva ansåg Högsta domstolen att den åtalade gärningen inte var att hänföra till ocker. Högsta domstolen konstaterar i domskälen att om rättshandlingen utgörs av gåva, förutsätts för straffbarhet att gärningsmannen med utnyttjande av situationen på något sätt har förmått eller påverkat den andre att ge honom gåvan.

I RH 2005:6 dömdes två makar för ocker. I målet fann hovrätten utrett att makarna erhållit 3,3 miljoner i värden från en kvinnas, född år 1923, tillgångar. Kvinnan hade i februari 1999 tillgångar i form av banktillgodohavanden och fastigheter som uppgick till sammanlagt 3,3 miljoner kronor. I februari 2001 då förvaltare förordnades för henne uppgick tillgångarna till endast omkring 33 000 kronor. Makarna ansågs genom att utnyttja kvinnans oförstånd och beroende ställning ha förmått kvinnan att utge egendomen till dem.

Min bedömning

Vid bedömningen av om BK har begagnat sig av ESs oförstånd och beroende ställning måste enligt min mening hänsyn tas till både ESs personliga egenskaper och omständigheterna kring de aktuella rättshandlingarna.

Det är i målet klarlagt att ES sedan lång tid och under år 2009 led av psykisk sjukdom. Det är också utrett att frågan om god man aktualiserades efter makens död i november 2008 och att det i samband med detta utfärdades ett läkarintyg där det framgår att ES lider av en sjukdom som bl.a. stör verklighetsuppfattningen, omdömet och förmågan till överblick, planering och ställningstagande till bl.a. ekonomiska frågor. Av utredningen framgår också att tingsrätten den 3 juni 2010 utsåg en förvaltare för ES.

När det gäller de aktuella rätthandlingarna instämmer jag i och för sig i hovrättens uppfattning att ESs önskan att förfoga över sina tillgångar så att det av henne och tidigare avlidne maken gjorda förordnadet om efterarv inte till någon del skulle kunna verkställas utan tillgångarna i stället tillföras hennes släktingar kan vara förståelig. Jag instämmer också i hovrättens bedömning att ESs motiv att undandra vissa arvingar egendom och/eller hindra oönskade transaktioner under skov inte i sig kan anses oförnuftiga. Jag instämmer dock inte i hovrättens slutsats att rätthandlingarna därmed i sig inte är så oförnuftiga och främmande att de bevisar att ES handlade i oförstånd. Enligt min uppfattning bör i detta sammanhang vägas in att ESs önskemål och motiv hade kunnat tillgodoses på ett för henne långt mer fördelaktigt sätt än att hon – helt utan rättsligt säkerställda krav på motprestationer – måst avhända sig alla sina tillgångar till systemen. Då ES – i stället för att undersöka möjligheterna att på andra sätt förfoga över sina tillgångar för att säkerställa sina önskemål och motiv – avhänder sig all sin egendom till systemen på sätt som gör henne själv helt utblottad, måste rätthandlingarna redan därigenom objektivt sett anses så oförnuftiga att detta i sig utgör ett mycket starkt bevis för att ES handlat i oförstånd. I sammanhanget bör framhållas att ES, som var 60 år gammal vid tiden för transaktionerna, enligt vad som framgår av handlingarna saknade inkomster av betydelse och därför knappast kunde sägas sakna behov av de överförda medlen för sin framtida försörjning och vård. Från allmänna utgångspunkter måste det anses oförnuftigt av ES att under dessa förhållanden frivilligt försätta sig i en situation där hon riskerar att bli beroende av stöd från samhället för sitt uppehälle.

Mot bakgrund av ovanstående är det enligt min uppfattning således objektivt sett visat att ES i augusti-november 2009 haft en så bristande omdömesförmåga att hon handlat i oförstånd när hon skänkt bort större delen av sin egendom till BK.

BK får anses ha utnyttjat ESs oförstånd. Eftersom BK åtagit sig att sköta ESs ekonomi utsågs aldrig någon god man för ES när denna fråga aktualiserades 2008. Åtagandet manifesterades genom att BK tog emot den av ES utfärdade fullmakten att disponera ESs konton i Swedbank. Genom bl.a. detta åtagande måste ES även anses ha varit i en beroende ställning till BK, vilket denna också måste anses ha utnyttjat. Jag anser således att rätthandlingarna har skett med

utnyttjande av ESs oförstånd eller beroende ställning, vilket BK också måste ha insett. Enligt min uppfattning är åtalet således styrkt.

I fråga om påföljd bör beaktas dels att brottet har begåtts med utnyttjande av målsägandens skyddslösa ställning och dels att förmögenhetsöverföringarna har omfattat betydande värden och medfört att målsäganden, som tidigare varit relativt välbärgad, blivit helt utblottad. Mot bakgrund härav uppgår straffvärdet enligt min uppfattning till minst ett års fängelse. Straffvärdet är därmed så pass högt att någon annan påföljd än fängelse inte bör komma ifråga.

Prövningstillstånd

Utvecklingscentrum Stockholm, som inom Åklagarmyndigheten är ansvarig för utveckling och uppföljning av bl.a. förmögenhetsbrotten, har i en framställning till riksåklagaren angett som sin uppfattning att hovrättens dom bör överklagas och därvid angett bl.a. följande.

Målet aktualiserar bl.a. frågor som vad som avses med oförstånd i ockerparagrafens mening och om vad som krävs för att någon ska anses ha begagnat sig av ett sådant oförstånd. Vidare aktualiseras på ett principiellt plan bevisfrågor i anslutning till detta.

Av särskilt intresse för bedömningen är också vilka krav som kan ställas på den person som åtagit sig att hjälpa annan att sköta dennes ekonomi då denne på grund av sjukdom eller ålder själv inte har tillräcklig förmåga eller insikt till detta.

Utvecklingscentrum Stockholm, som bl.a. handlägger överprövningsärenden angående förskingring och ocker, ser ofta ärenden angående påstådd förskingring där även fråga om ocker aktualiseras. Ofta handlar ärendena om att en eller flera anhöriga till en äldre och sjuk person har anmält en annan anhörig för att ha förskingrat pengar från den äldre personen. Den utpekade personen har ofta hjälpt till med omsorgen av den äldre personen samt skött dennes ekonomi. En vanlig invändning från den utpekade personen är att han eller hon fått medel, ibland uppgående till stora belopp, i gåva av den äldre personen. I dessa ärenden är det på grund av den äldre personens sjukdom, ofta olika former av demens, vanligen inte möjligt att höra den äldre personen. Ibland har denne avlidit då anmälan görs. Fråga som uppkommer i dessa ärenden är, precis som i det nu aktuella ärendet, i vilken utsträckning rättshandlingen rent objektivt sett är så oförståndig att den får anses ha skett med begagnande av annans oförstånd och/eller beroende ställning. I anslutning till detta uppkommer också frågor om bevisning. Praxis angående ocker är knapphändig varför det finns behov av vägledande avgöranden från Högsta domstolen.

Jag instämmer i Utvecklingscentrum Stockholms uppfattning. Jag vill dock också framhålla att det enligt min uppfattning även vore av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen prövar om och i så fall hur ett åtagande att sköta ekonomin för den som på grund av sjukdom eller ålder själv inte har tillräcklig förmåga eller insikt till detta bör inverka på kravet att den

tilltalade ska ha förmått eller påverkat målsäganden till rättshandlingen när denna är en gåva (jfr NJA 1981 s. 718).

Bevisning

Preliminärt åberopas samma bevisning som i hovrätten.

Jag ber att få återkomma med slutlig bevisuppgift för det fall Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd.

Anders Perklev

My Hedström

Kopia till:

Utvecklingscentrum Stockholm

Åklagarkammaren i Kristianstad (AM-130860-10)